

برخی از نسخ خطی ناشناخته فارسی در کتابخانه‌های ترکیه

(فهرست الفبایی و نشانی کتابخانه‌ها و شماره کتب موجود در آنها)

توفیق سبحانی*

مقاله «برخی از نسخ خطی ناشناخته فارسی در کتابخانه‌های ترکیه»، از رمضان ششن، که به کوشش آقای توفیق سبحانی به فارسی ترجمه شده است، در سه بخش و در شماره‌های ۱ و ۲ سال سوم (۱۳۶۷)، ۱ و ۲ سال چهارم (۱۳۶۸) و ۱ و ۲ سال پنجم (۱۳۶۹) تحقیقات اسلامی به چاپ رسیده است. در این شماره بنا به درخواست بسیاری از محققان، نشانی کتابخانه‌های نامبرده و شماره کتب موجود در آنها درج می‌شود.

۱. آق حصار، شهری است در ۵۰ کیلومتری مغنیسا و ۸۰ کیلومتری شمال شرقی از میر. از این کتابخانه تنها یک نسخه در این مقاله معرفی شده است، ش ۳۷۷.

۲. آماسیه، شهری در شمال شرقی آنکارا و شمال غربی توقاد، ش ۲۶۱، ۳۲۷.

۳. اسپارته، از شهرهای آناتولی مرکزی است که در غرب قونیه قرار دارد. ابتدا جزو امپراتوری بیزانس شمرده می‌شد، و قلیچ ارسلان سوم

---

* استاد ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور.

سلجوقی آن را از سلطهٔ بیزانس درآورد. کتابخانهٔ خلیل حمیدپاشا (متوفی ۱۲۴۰) که هزار جلد کتاب خطی در آن نگهداری می‌شود، در این شهر است. تنها ۲۶ جلد از آن کتابها به فارسی است. نگارنده فهرست آنها را سالها پیش فراهم کرده است که بزودی مرکز نشر دانشگاهی منتشر خواهد کرد، ش ۵۵، ۱۹۰.

۴. اسعد افندی، اسعد افندی پسر قاضی حاجی احمد افندی شیخ صحافان در ۱۲۶۲/۴۵-۱۸۴۶ در جوار کلیسای معروف ایاصوفیه در استانبول کتابخانه‌ای تأسیس کرد. او مردی با ذکاوت، عالم و شاعر بود که پس از مدتها تدریس و داشتن مقام قضا به واقف‌نویسی پرداخت. کتابخانهٔ او به سبب فضلی که داشت، بسیار ارزشمند است. در حال حاضر کتابهای آن به کتابخانهٔ معروف سلیمانیه انتقال یافته است و ۳۷۱۹ جلد کتاب خطی و ۵۵۵ جلد کتاب چاپی در آن نگهداری می‌شود (جمعاً ۴۲۷۴ جلد)، ش ۲۹، ۶۱، ۶۳، ۷۹، ۸۹، ۱۰۱، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۷، ۲۰۳، ۲۳۲، ۲۴۱، ۲۷۴، ۳۰۷ تا ۳۱۰، ۳۱۲، ۳۴۴، ۳۵۷، ۳۷۰، ۳۹۳، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۳۸، ۴۵۰، ۴۶۷، ۵۶۰، ۵۷۴، ۵۸۴، ۶۰۲.

۵. اشکلیب یا اسکلب، در آناتولی واقع است و تقریباً ۱۰۰ کیلومتر با قسطنطنیه فاصله دارد، ش ۱۷۵، ۳۴۶.

۶. اسکی شهر، از شهرهای غربی ترکیه است و در ۵۵ کیلومتری شمال غربی کوتاهیه و ۱۱۵ کیلومتری جنوب شرقی بروسه (=بورسا) واقع شده است، ش ۳۲۲.

۷. افسیون = افسیون قره حصار صاحب. افسیون در مغرب آناتولی قرار دارد. گدیک احمد پاشا، صدراعظم سلطان محمد فاتح، در این شهر کتابخانهٔ معروفی ساخته است، که در آن ۱۲۸۱ جلد کتاب خطی وجود دارد و کتب و رسالات خطی فارسی آن را نگارنده در سال ۱۳۵۶ تدوین کرده است که بزودی مرکز نشر دانشگاهی منتشر

- خواهد کرد، ش ۴۱۰.
۸. اورگوپ، از بخشهای مرکزی استان نکیده است که ۸۰ کیلومتر با مرکز استان فاصله دارد و در شمال شرقی آن قرار گرفته است، ش ۱۷۵.
۹. اونیورسیتیه، کتابخانه دانشگاه استانبول است که در ۱۹۲۴ تأسیس شده و یکی از چند کتابخانه معتبر ترکیه است. در این کتابخانه قریب ۲۵۰،۰۰۰ جلد کتاب چاپی، ۱۸،۶۰۰ جلد کتاب خطی، ۱۲،۰۰۰ جلد پایان نامه (در ۱۳۵۷ ش) و در میان کتب خطی ۱،۶۱۵ جلد کتاب و رساله فارسی وجود دارد. نگارنده با همکاری آقای دکتر حسام‌الدین آق‌سو کتاب شناس ترک، فهرست کتب خطی فارسی این کتابخانه را فراهم کرده است. این فهرست را مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی چاپ کرده است، ش ۱۲۶، ۱۳۲ تا ۱۳۴، ۲۱۲، ۲۲۴، ۲۳۵، ۳۷۶، ۴۴۰، ۴۴۳، ۴۹۳، ۵۰۴، ۵۳۸، ۵۷۷، ۶۱۵، ۶۱۹.
۱۰. ایاصوفیه، یکی از قدیمترین کلیساهای استانبول است. کتابهای آن در حال حاضر در کتابخانه سلیمانیه نگهداری می‌شود. ش ۷، ۱۴، ۱۷، ۴۰، ۶۲، ۷۸، ۸۳، ۹۲، ۱۱۳، ۱۳۸، ۱۶۰، ۱۸۱ تا ۱۸۴، ۲۰۱، ۲۳۰، ۲۳۳، ۲۵۴، ۲۵۷، ۲۷۶، ۲۸۸، ۳۰۰، ۳۲۵، ۳۵۲، ۳۶۰، ۳۷۹، ۳۸۴، ۴۰۲، ۴۰۴، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۸، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۸۸، ۵۰۵، ۵۲۰، ۵۹۸، ۶۲۶.
۱۱. ایوب، حاجی بشیرآغا، این کتابخانه را حاجی بشیرآغا (متوفی ۱۱۵۹) در زمان سلطان احمد ثالث و محمود اول بنا کرده است. در حال حاضر بخشی از کتابخانه سلیمانیه به کتب آن اختصاص داده شده است. ۶۸۸ مجلد (۶۳۹ جلد خطی و ۴۹ جلد چاپی) در آن کتابخانه وجود دارد، و بعدها ۴۶ جلد دیگر نیز بدان اضافه شده است. کتابهای بشیرآغا از نظر تذهیب، مینیاتور، خطاطی و تجلید بسیار نفیس است و اعتبار فراوان دارد، ش ۱۶۷.
۱۲. بایزید، به نام هشتمین سلطان عثمانی است که در ۸۵۱ تولد یافته و در

۸۸۶ به سلطنت رسیده است و به بایزید ولی شهرت دارد. وی بعد از ۳۲ سال سلطنت در ۶۷ سالگی درگذشته است. کتابخانه بایزید در جوار چهارسوی صحافان قرار دارد و از کتابخانه‌های جامع استانبول است. یعنی هر کتابی که در ترکیه به چاپ برسد، نسخه‌هایی به آن کتابخانه ارسال می‌گردد، ش ۳۳، ۱۲۸، ۲۸۵.

۱۳. بروسه (= بورسا)، بروسه در غرب شبه جزیره آسیای صغیر و در جنوب شرقی دریای مرمره واقع شده است. از شهرهای زیبایی است که در اوایل سلطنت عثمانیان مدتی پایتخت بوده است. قبر سلطان عثمان مؤسس سلسله عثمانی در این شهر است. از جاذبه‌های مهم این شهر کتابخانه ارزشمند آن است که از چند کتابخانه فراهم آمده است. شایسته می‌دانم که به ایجاز از آنها نام برده شود:

الف. مسجد اورخان که ۸۳ جلد کتاب خطی فارسی دارد.

ب. خراجچی اوغلی که جمعاً ۱۶۸۱ جلد کتاب خطی در آن موجود است.

ج. اولو جامع، ۹۸۲۲ جلد کتاب خطی به سه زبان عربی، ترکی و فارسی در آن موجود است.

د. کتابخانه ملی، حاوی ۵۶ جلد کتاب خطی فارسی است.

ه. قورشونلو اوغلی که تنها یک جلد کتاب گلستان سعدی به زبان فارسی در آن است.

و. حسین چلبی، ۱۲۱۱ جلد کتاب خطی دارد که ۴۲ جلد از آنها به فارسی است.

ز. گنل (عمومی) که خود از بهم پیوستن ۸ کتابخانه کوچک و بزرگ پا گرفته است. در این کتابخانه ۲۲۳ جلد کتاب خطی فارسی نگهداری می‌شود.

فهرست کتب و رسالات خطی فارسی این کتابخانه را اینجانب سالها

- پیش تهیه کرده است و در ۱۳۶۸ جزو انتشارات دانشگاه تهران چاپ شده است، ش ۱۰۵، ۴۶۱، ۴۶۳، ۵۰۹.
۱۴. بغدادلی وهبی، وهبی بغدادی، مفتی بغداد که در ۱۹۳۳ درگذشته است. تعداد کتابهای او که فعلاً در کتابخانه سلیمانیه استانبول قرار دارد. ۲۰۲۴۰ جلد است که ۱۶۳۹ جلد آن خطی و ۶۰۱ مجلد چاپی است. از نسخه‌های کهن آن کتابخانه، قرآنی است که ۱۱۵۵ سال پیش از این (۱۳۶۵ ش) استنساخ شده است، ش ۴۲، ۱۲۹، ۳۶۲، ۴۲۰، ۴۲۲، ۵۰۱.
۱۵. طوقایی سرای، کاخ معروفی که سلاطین عثمانی در آن سکونت داشتند، و اکنون یکی از موزه‌های مشهور است که در بخشی از آن کتب سلطنتی نگهداری می‌شود. فہمی ادہم قراطای فہرست ۹۴۰ کتاب خطی فارسی آن را در ۱۹۶۱ چاپ کرده است، ش ۴۳۱.
۱۶. توقاد، شهری در شمال غربی سیواس که کتابخانه در آن واقع است، ش ۱۳۵، ۴۰۳.
۱۷. پرتوپاشا، ارزرومی است. ظاہراً کتابخانہ او نیز در ارزروم قرار دارد، ش ۵۳۰.
۱۸. بوردور، شهری است در شمال غربی قونیہ و ۲۱۵ کیلومتر با آن شهر فاصله دارد. شهر در ساحل جنوبی دریاچه‌ای به همین نام بنا شده است، ش ۵۷۶.
۱۹. بلدیتہ، م. جودت، کتابخانہ بلدیتہ در میدان حریت خیابان بایزید واقع شده است. در این کتابخانہ کتابهایی درباره موسیقی ایران به فارسی می‌توان یافت، ش ۵۸۹.
۲۰. تیرہ، نجیب پاشا، تیرہ، قصبہ‌ای است در استان آیدین و نزدیک ازمیر. از این کتابخانہ مجموعہ الرسائلی از قرن یازدہم توصیف شده است، ش ۴۱، ۴۳، ۴۸، ۵۲، ۷۴، ۱۲۱، ۱۶۲، ۱۷۰، ۱۸۵، ۱۹۴، ۱۹۷، ۲۰۰.

۲۰۲، ۲۰۴، ۲۰۶، ۲۱۵، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۷، ۲۳۴، ۲۴۷، ۲۵۸، ۲۷۳،
 ۲۸۰، ۲۹۷، ۳۱۱، ۴۲۶، ۴۵۸، ۴۸۷، ۴۹۰، ۵۱۱، ۵۲۸، ۵۹۲، ۶۰۱،
 ۶۲۵.

۲۱. جارالله افندی، یکی از کتابخانه‌های استانبول است، ش ۳۴، ۴۶، ۲۱۳،
 ۲۵۹، ۳۰۴، ۳۸۳، ۴۳۲، ۴۴۶، ۵۳۱، ۵۳۳.

۲۲. چلبی عبدالله، کتابخانه‌ای است که در ۱۲۳۳ ق تأسیس شده است.
 ۴۴۳ جلد کتاب دارد که ۴۰۳ مجلد آن خطی و ۴۰ جلد آن چاپی است.
 در ۱۹۱۸ به کتابخانه سلیمانیه منتقل شده است، ش ۳۲۳.

۲۳. چورلیلی علی پاشا، در ۱۱۲۰ در مدرسه چورلیلی علی پاشا، کتابخانه‌ای
 تأسیس شده، که ۳۸۷ جلد کتاب داشت (۳۸۵ جلد خطی و ۲ جلد
 چاپی) در ۱۹۱۴ کتابهای آن به کتابخانه سلیمانیه و در ۱۹۱۸ به کتابخانه
 سلیمانیه انتقال یافت، ش ۱۵۵، ۴۴۲.

۲۴. چورم، شهری است در نزدیکیهای آنکارا و ۱۵۰ کیلومتری جنوب
 صامسون، ش ۱۳۱، ۱۴۳، ۴۵۶، ۵۳۴، ۶۲۸.

۲۵. حاجی بکتاش، در بخش قبر شهر در استان آنکارا واقع شده است و قبر
 حاجی بکتاش ولی مرشد طریقت بکتاشیه در آن است. خانقاه حاجی
 بکتاش کتابخانه بزرگی داشته است که قسمت عظیمی از آن به کتابخانه
 ملی آنکارا و انجمن تاریخ ترک برده شده است، ش ۱۱۹، ۱۲۷.

۲۶. حاجی محمود، کتابخانه حاجی محمود در ۱۳۱۹ تأسیس شده است.
 ۷۰۰۴ جلد کتاب دارد که ۴۴۹۲ جلد آن خطی و ۲۵۱۲ جلد چاپی
 است. کتابهای دیگری نیز به وسیله عده‌ای به کتابخانه حاجی محمود
 وقف شده است. کتابهای آن در ۱۹۴۰ به کتابخانه سلیمانیه انتقال یافت،
 ش ۵۹۳.

۲۷. حالت افندی، حالت افندی از رجال سیاسی عهد سلطان محمود ثانی و
 از پیروان شیخ غالب از شاعران طریقت مولویه است. این کتابخانه در

۱۲۴۴ تأسیس یافته، ۹۲۲ جلد کتاب (۸۲۱ مجلد خطی و ۱۰۱ مجلد چاپی)، در آن نگهداری می‌شود. آثار مربوط به تصوف، تاریخ و ادبیات آن بسیار ارزشمند است و محل فعلی آن کتابخانه سلیمانیه است، ش ۱۲، ۶۶، ۸۲، ۱۲۵، ۳۱۵، ۳۳۴، ۳۳۶، ۳۵۳، ۳۵۶، ۴۳۷، ۴۴۷، ۴۹۹، ۵۰۷، ۵۵۳، ۵۷۵، ۵۹۵، ۶۰۶.

۲۸. حسن حسنی، حسن حسنی پاشا در روزگار سلطان عبدالحمید ثانی ناظر بحریه بود. کتابخانه وی ۱۴۶۸ جلد کتاب دارد که ۱۰۵۲ جلد آن خطی و ۴۱۶ جلد چاپی است. این کتابها در ۱۹۴۲ به کتابخانه خسروپاشا و سپس در ۱۹۵۷ به کتابخانه سلیمانیه منتقل شده است، ش ۱۵۳، ۳۳۳، ۴۱۸.

۲۹. حسن چلبی - بروسه و توضیحات آن، ش ۵۱۲، ۴۳۳.

۳۰. حکیم اوغلی، علی پاشا پسر رئیس الاطباء نوح افندی است و از این رو حکیم‌زاده یا حکیم اوغلی خوانده شده است. وی در زمان سلطان محمود اول و سلطان عثمان ثالث، سه بار به صدارت انتخاب شد. ظاهراً کتابخانه حکیم اوغلی در استانبول قرار دارد، ش ۳۷، ۲۷۱، ۵۵۶ تا ۵۵۹، ۵۶۱، ۵۷۳.

۳۱. حمیدیه، این کتابخانه در ۱۱۹۴ به دستور سلطان عبدالحمید اول ساخته شده است، ۱۵۵۲ جلد کتاب در آن نگهداری می‌شود که ۱۵۰۴ جلد آن خطی و ۴۸ جلد آن چاپی است. کتابهای این کتابخانه از حیث محتوی، جلد، تذهیب و همچنین کتبی که به خط مؤلف آنهاست، اهمیت بسزایی دارد. این کتابها در ۱۹۵۴ به سلیمانیه برده شده است، ش ۲، ۶، ۲۵، ۸۵، ۹۸، ۱۰۹، ۱۱۸، ۱۳۴، ۱۵۷، ۱۶۵، ۲۲۲، ۲۲۶، ۲۳۸، ۲۵۳، ۲۵۵، ۲۶۷، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۲، ۲۸۴، ۳۱۸، ۳۵۹، ۳۶۳، ۳۹۴، ۴۰۰، ۴۵۹، ۵۰۳، ۵۹۱، ۶۲۷.

۳۲. خراجچی اوغلی - بروسه و توضیحات آن، ش ۵۴۸، ۴۸۳، ۵۴۹.

۳۳. خزینه، بخشی از کتابخانه موزه طوبقای سرای است که کتاب‌شناسی ۳۲۰ نسخه فارسی آن در فهرست فهمی ادهم قراطای آمده است، ۴۳۴.
۳۴. خسروپاشا، خسروپاشا در ۱۲۵۵ در محله ایوب استانبول این کتابخانه را بنا کرده است. در ۱۹۵۷ کتابهای آن که بالغ بر ۱۱۵۹ مجلد بود (۷۱۴ جلد خطی و ۴۴۵ جلد چاپی)، به کتابخانه سلیمانیه برده شده است، ش ۲۶۶، ۳۰۵، ۳۹۰، ۴۰۸.
۳۵. دارالمثنوی، ظاهراً کتابخانه و مدرسه مراد ملا در استانبول است که در آن مثنوی تدریس می‌شود، ش ۲۴۶، ۳۶۴.
۳۶. دارنده، مرکز بخشی در استان سیواس است که با سیواس ۱۳۰ کیلومتر فاصله دارد، ش ۱۶۴، ۳۳۷، ۳۴۸، ۳۸۵، ۴۲۹ (خلوصی آتش)؛ ۶۰۹، ۳۴۱، ۲۹۸، ۱۷۱، ۴۹.
۳۷. داماد ابراهیم، داماد ابراهیم‌پاشا صدراعظم مشهور عهد سلطنت احمد ثالث است. وی از اهالی نوشهر است و کتابخانه‌ای هم در زادگاه خود بنا کرده است. کتابخانه داماد ابراهیم‌پاشا در استانبول در ۱۲۳۲ ساخته شده است و ۱۱۸۱ جلد کتاب خطی و چاپی (۱۱۵۳ خطی و ۲۸ چاپی) دارد. در حال حاضر کتابهای آن به سلیمانیه انتقال یافته است، ش ۱۱۱.
۳۸. دیاربکر، از شهرهای جنوب غربی ترکیه است. این شهر کتابخانه عظیمی داشته که در حریق از میان رفته است. فهرست کتب خطی فارسی این کتابخانه را که حدود ۴۰ جلد است، نگارنده فراهم کرده و مرکز نشر دانشگاهی منتشر خواهد کرد، ش ۱۰۴، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۶۸، ۳۴۹، ۳۸۱.
۳۹. دیاربکر، عثمان اجاق ← دیاربکر ش ۷۱، ۱۶۱، ۵۸۲.
۴۰. راشد افندی، محمد راشد افندی از رجال معروف عصر سلطان عبدالحمید اول و سلطان سلیم ثالث در ۱۲۱۱ در قیصریه کتابخانه‌ای

دایر کرده است قریب ۱۶۶ جلد کتاب فارسی در آن کتابخانه موجود است. نگارنده فهرست کتب و رسالات خطی فارسی آن را تدوین کرده است. و این فهرست را مرکز نشر دانشگاهی منتشر خواهد کرد، ش ۲۳، ۸۷، ۱۴۶، ۱۶۹، ۲۶۴، ۵۱۳، ۵۲۳، ۵۴۷، ۶۱۷.

۴۱. راغب پاشا، از اهالی دمشق و صدراعظم عثمانی است که مدتی سفارت عثمانی در ایران را هم برعهده داشته است. وی در ۱۲۴۴ در قونیه درگذشته است. کتابخانه او در استانبول قرار دارد، ش ۷۳، ۹۱، ۱۹۳، ۲۹۵، ۳۳۰، ۴۳۰، ۶۱۲ تا ۶۱۴.

۴۲. رئیس‌الکتاب، رئیس‌الکتاب مصطفی افندی (متوفی ۱۱۶۳/۱۷۴۹) در استانبول کتابخانه‌ای دایر کرده است که ۱۲۰۶ جلد (۱۲۰۳ جلد خطی و ۳ جلد چاپی) به آن کتابخانه وقف کرده است. کتابهای آن در حال حاضر در مجتمع سلیمانیه نگهداری می‌شود، ش ۸۰، ۴۷۸.

۴۳. زیله^۱، در استان سیواس و در ۶۰ کیلومتری جنوب غربی شهرستان توقاد واقع شده است. کتابخانه زیله در این شهر است، ش ۴۵۷، ۵۰۶.

۴۴. صامسون، شهری است در استان طرابزون و در ۲۹۳ کیلومتری آن شهر. تا جایی که نگارنده می‌داند این شهر در اواخر عهد عثمانی از مراکز عمده کتاب بوده است، ش ۵۹۶.

۴۵. سَرَز (= سیروز)، شهری در استان سلانیک یونان است که در ۱۹۶۱، تعداد ۳۹۸۰۰ تن سکنه داشته است. کتابخانه شهر در مسجد سَرَز مستقر بوده که همه آنها را احمد افندی زاده عبدالرحمان آغا وقف کرده بوده است. این کتابها بعد از نقل و انتقالات زیاد در حال حاضر در سلیمانیه استانبول جای گرفته و جمعاً ۷۱۸۴ جلد است که ۲۰۱۳۶ جلد آن خطی و ۵۰۴۸ مجلد چاپی است، ش ۳۹۲.

۴۶. سلطان احمد ثالث، درون موزه طوبقایی سرای است که کتابشناسی

۱۰۹ نسخه خطی فارسی آن را فهمی ادهم قراطای در ۱۹۶۱ ضمن فهرست طوبقایی سرای به دست داده است، ش ۱۴۷، ۲۲۵، ۲۳۷، ۳۲۰، ۳۴۳، ۳۹۶، ۴۱۴، ۵۱۶، ۶۱۶، ۶۲۴.

۴۷. سلیم آغا، کتابخانه‌ای است در محله اسکدار استانبول، ش ۵۰۲.
 ۴۸. سلیمیّه، کتابخانه‌ای است که سلطان سلیم در استانبول بنا کرده است و طبق فهرست آن (چاپ ۱۳۱۱)، ۶۶۵ جلد کتاب خطی دارد، ش ۳۱، ۴۴، ۴۱۲، ۴۱۳، ۵۱۰، ۵۹۹، ۶۱۰، ۶۱۸. در ادرنه نیز کتابخانه‌ای به نام سلیمیّه موجود است که به امر سلطان سلیم ثانی ساخته شده است. در این کتابخانه ۱۴۴ جلد کتاب خطی فارسی وجود دارد. فهرست این کتابها را اینجانب تهیه کرده، که مرکز نشر دانشگاهی منتشر خواهد کرد.
 ۴۹. سیواس، ضیاییگ، سیواس از شهرهای کهن و وسیع آناتولی است و بر سر راه ایران در استانبول قرار گرفته است. کتابخانه ضیاییگ ظاهراً در این شهر مستقر است، ش ۵۱۹.

۵۰. شهید علی، شهید علی پاشا در جنگ عثمانی با اتریش کشته شد و در صحن مسجد سلطان سلیمان قانونی شهر بلغراد دفن شد و لقب شهید یافت. او در ۱۱۲۷ در استانبول کتابخانه‌ای دایر کرده است. کتابخانه در زلزله ۱۳۱۱ ق ویران شد و کتابهای آن در ۱۹۳۳ به کتابخانه سلیمیّه برده شد. در این کتابخانه ۲۰۸۴۳ جلد کتاب خطی و ۶۵ جلد کتاب چاپی موجود است. البته این مقدار، تنها کتابهایی است که در جلد اول فهرست چهار جلدی آن قید شده است. بقیه کتابها یا به کتابخانه دربار انتقال یافته یا در معرض فروش گذاشته شده است، ش ۴، ۸، ۳۲، ۵۰، ۶۸، ۹۴، ۱۴۰، ۱۴۵، ۱۵۹، ۱۸۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۲۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۶، ۳۰۲، ۳۲۱، ۳۳۱، ۳۴۵، ۳۵۱، ۳۶۱، ۴۱۵، ۴۱۹، ۴۲۴، ۴۷۴، ۴۹۵، ۴۹۷، ۵۳۲، ۵۷۸، ۵۸۶، ۵۹۴، ۶۲۰.

۵۱. طاوشانلی، بخشی است در شمال غربی کوتاهیه و جنوب شرقی بورسه.

کتابخانه در این بخش است، ش ۳۶، ۷۰، ۹۶، ۱۲۳، ۲۱۶، ۳۸۲، ۴۵۳، ۵۰۰، ۵۲۵.

۵۲. عاشر افندی، رئیس‌الکتاب مصطفی افندی در ۱۱۵۴ کتابخانه‌ای در استانبول تأسیس کرده بود. چون پس از وی پسرش عاشر افندی به تعمیر آن برخاست، به کتابخانه عاشر افندی مشهور شد. این کتابخانه از موقوفات اشخاص زیر تشکیل شده است:

الف. رئیس‌الکتاب مصطفی افندی، ۱۲۱۶ جلد (۱۲۰۳ جلد خطی و ۱۳ جلد چاپی).

ب. عاشر افندی، ۴۶۹ جلد (۴۵۸ جلد خطی و ۱۱ جلد چاپی).

ج. حافظ افندی، ۴۹۷ جلد (۴۶۲ جلد خطی و ۳۵ جلد چاپی).

د. قصیده چی زاده سلیمان سزّی افندی، ۱۲۰۴ جلد (۳۷۰ جلد

خطی، ۵۵۴ جلد چاپی). در حال حاضر کتابها در سلیمانیه قرار دارد، ش ۶۰.

۵۳. عاطف افندی، در خیابان وفا در تربت شیخ مصلح‌الدین مصطفی بن احمد الصدری قونیوی (متوفی ۱۸۹۶) نزدیک کتابخانه سلیمانیه قرار دارد. فهرست کتب خطی فارسی این کتابخانه را نگارنده گردآوری کرده است و مرکز نشر دانشگاهی منتشر خواهد کرد، ش ۱۱، ۳۵۵، ۴۷۰.

۵۴. عشاقی تکیه سی، کتابخانه خانقاه عشاقی شهر سماطیه است که بعدها به سلیمانیه استانبول منتقل شده است. جمعاً ۵۷ مجلد است که ۳۲ جلد آن خطی و ۲۵ جلد چاپی است، ش ۳، ۳۱۴، ۶۲۱.

۵۵. علی امیری، کتب موجود در کتابخانه علی امیری افندی در کتابخانه ملّت واقع در خیابان فاتح استانبول نگهداری می‌شود، ش ۲۲، ۱۰۰، ۱۴۸، ۱۵۱، ۱۸۸، ۲۸۷، ۳۲۶، ۳۸۰، ۴۵۵، ۴۸۵، ۵۱۵، ۵۸۵، ۶۰۵، ۶۰۸.

۵۶. عینیات، در جنوب غربی ترکیه، نزدیک مرز سوریه، ش ۵۵۰.

۵۷. فاتح، کتابخانه فاتح نخستین بار درون مسجدی که به فرمان سلطان محمد ثانی در ۸۷۵ ساخته شده بود دایر شد و در دو جانب محراب قریب ۸۰۰ جلد کتاب نگهداری می شد. این نخستین کتابخانه‌ای است که بعد از فتح استانبول در این شهر دیده می شود. در ۱۱۵۵ سلطان محمود اول در جوار مسجد، کتابخانه‌ای بنا کرد و کتب را بدان محل انتقال داد. این کتابخانه که روز به روز بر تعداد کتابهای آن افزوده می شد، اکنون بالغ بر ۵۰۵۰۷ جلد (۵۰۱۸۸ جلد خطی و ۳۱۹ جلد چاپی)، کتاب است. کتابهای موجود در این کتابخانه از نظر منحصر به فرد بودن، صحافی، خط و احتوای نسخ به دستخط مولفان، بسیار ارزشمند است. کتابهای این کتابخانه در سلیمانیه نگهداری می شود.

البته در خیابان فاتح و روبروی مسجد و آرامگاه سلطان محمد فاتح کتابخانه دیگری نیز به نام فاتح قرار دارد. اما در این مقاله منظور از فاتح، کتب مستقر در بخش فاتح کتابخانه سلیمانیه است، ش ۲۴، ۲۸، ۳۰، ۵۱، ۷۵، ۹۷، ۹۹، ۱۴۲، ۱۵۶، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۳۹، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۷۵، ۲۷۷، ۲۹۳، ۲۹۹، ۳۶۸، ۳۷۸، ۳۹۱، ۴۰۷، ۴۳۶، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۷۵، ۴۸۲، ۴۸۶، ۴۹۴، ۵۳۹، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۸۱، ۵۸۳، ۶۰۴.

۵۸. فیض الله افندی، در کتابخانه سلیمانیه است. گویا مجموعه کتب این کتابخانه به طور کامل امروز موجود نیست و حدس زده می شود که به کتابخانه‌های دیگر وارد شده باشد، ش ۲۱، ۹۵، ۱۴۹، ۱۵۲، ۲۲۹، ۲۷۸، ۲۹۲، ۳۷۴، ۴۷۲.

۵۹. قسطنطنیه، از شهرهای شمال غربی ترکیه است. یادداشتهای کتب خطی فارسی این کتابخانه را نگارنده تهیه کرده و مرکز نشر دانشگاهی منتشر خواهد کرد، ش ۹، ۱۰، ۱۵، ۴۵، ۴۷، ۱۰۶، ۱۸۹، ۲۱۴، ۲۱۸، ۲۵۶، ۲۷۹، ۳۲۴، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۸، ۴۴۱، ۴۶۹، ۴۹۸، ۵۲۷، ۵۳۵، ۵۹۷، ۶۰۰، ۶۲۳.

۶۰. قاضی زاده محمد، کتابهای شهزاده محمد، قره چلبی زاده حسام‌الدین افندی و قاضی زاده محمد افندی در ۱۹۱۴ به کتابخانه سلطان سلیم و در ۱۹۱۸ به سلیمانیه و بار دیگر در سال بعد به محل قبلی خود در مسجد شهزاده منتقل شد. دوباره در ۱۹۲۷ به سلیمانیه برگشت داده شد. در ۱۹۳۵ فهرستی برای آنها تدوین شد. ۲۶۹ جلد (۳۳ جلد خطی و ۲۳۶ جلد چاپی) در آن کتابخانه نگهداری می‌شود، ش ۵۸۷.
۶۱. قویون اوغلی، کتابخانه عزت قویون اوغلو در قونیه واقع شده است که طبق وصیت آن مرحوم به شهرداری قونیه واگذار شده و اخیراً با صرف هزینه هنگفتی به صورت موزه بسیار مجللی در آمده است، ش ۸۱، ۱۱۴، ۲۴۳، ۳۳۹، ۴۸۴.
۶۲. کوپرلی، در استانبول نزدیک کلیسای ایاصوفیه واقع است. در آن کتابخانه ۱۵۴ جلد کتاب خطی فارسی موجود است. در ۱۹۸۶ فهرست عام آن کتابخانه به کوشش دکتر رمضان ششن در سه جلد به عربی تدوین شده است، ش ۱، ۲۸۹، ۳۷۵، ۳۹۵، ۴۱۱.
۶۳. کوتاهیه، وحیدپاشا، کوتاهیه از شهرهای غربی ترکیه است که در جنوب غربی بروسه واقع شده است. کتابهای وحیدپاشا در کتابخانه این شهر است، ش ۵، ۵۷، ۱۱۲، ۱۹۱، ۲۰۵، ۲۲۳، ۲۹۴، ۳۶۵، ۴۰۱، ۵۸۸.
۶۴. کنغری، شهری است در جنوب قسطنطنیه، ش ۸۸.
۶۵. لالاسماعیل، لالاسماعیل افندی در ۱۱۹۹ کتابهای خود را به کتابخانه حمیدیه وقف کرد. ۷۶۲ جلد کتاب در کتابخانه وی بود که ۷۵۵ جلد خطی و ۷ جلد چاپی در آن وجود داشت. کتابهای لالاسماعیل از نظر دیوانها و تذکره شاعران بسیار ارزشمند است. این کتابها در ۱۹۵۴ به سلیمانیه انتقال پیدا کرده است، ش ۵۸، ۷۶، ۳۵۰.

۶۶. لاله‌لی، کتابخانه‌ای است که در ۱۲۱۷ در جوار مسجد لاله‌لی، در مدرسه لاله‌لی تأسیس شده است. ۳۸۷۱ جلد (۳۷۷۷ جلد خطی و ۹۴ جلد چاپی) در آن نگهداری می‌شود. در ۱۹۱۴ به کتابخانه‌ای که در سلیمیه دایر شده بود انتقال یافت و در ۱۹۱۸ به سلیمانیه منتقل شد. اکثر کتابهای آن را سلطان مصطفی ثالث و سلطان سلیم ثالث وقف کرده‌اند، ش ۴۷۳.

۶۷. محمودپاشا، محمودپاشا صدراعظم سلطان محمد فاتح است. وی در جوار مسجدی که ساخته بود کتابخانه‌ای هم دایر کرد. کتابهای مدرسه ابتدا به سلیمیه، در ۱۹۲۴ به کتابخانه مرادملا، و سرانجام در ۱۹۴۹ به سلیمانیه نقل مکان یافت. در این کتابخانه ۳۹۷ جلد کتاب (۳۶۶ جلد خطی، ۳۱ جلد چاپی) نگهداری می‌شود، ش ۱۶۳، ۲۳۶، ۴۸۹.

۶۸. مراد بخاری، منظور کتابهایی است که در محل آرامگاه شیخ مراد یا به نام دیگر سید بلخی نگهداری می‌شده که بعد از انحلال خانقاه‌ها، در ۱۹۳۰ به کتابخانه سلیمانیه نقل شده است. جمعاً ۳۴۸ جلد کتاب دارد که ۳۰۹ جلد آن خطی و ۳۹ جلد چاپی است، ش ۴۲۵، ۵۲۴.

۶۹. مرادملا، در محله چهارشنبه استانبول بین دو جامع سلیم و فاتح واقع است. بنیانگذار آن محمد مراد افندی است که در ۱۱۹۲ درگذشته است. در این کتابخانه ۲۱۲۹ جلد کتاب خطی عربی، ۱۲۶ جلد کتاب خطی ترکی و ۸۶ جلد کتاب خطی فارسی نگهداری می‌شود. فهرست کتب خطی فارسی آن را نگارنده تهیه کرده است و مرکز نشر دانشگاهی منتشر خواهد کرد، ش ۱۳۰، ۱۷۷ تا ۱۸۰، ۲۶۸، ۳۰۱، ۳۴۰، ۳۸۷، ۴۲۳، ۴۳۹، ۴۶۲، ۵۱۸، ۵۲۲، ۵۴۰، ۵۴۲، ۵۴۵، ۶۰۷، ۶۲۲.

۷۰. م. عارف، م. مراد، کتابهای محمد مراد و محمد عارف افندی، ۲۷۷ جلد (۱۸۹ خطی و ۸۸ چاپی)، بود که ابتدا به دارالمثنوی در مرادملا و سپس به سلیمانیه انتقال یافت، ش ۱۳، ۱۸، ۹۳، ۳۵۴، ۴۵۱.

۷۱. مُغله، خواجه مصطفی، محلی است در استان آیدین در ۱۷۷ کیلومتری از میر، کتابخانه خواجه مصطفی در این شهر جای دارد، ش ۱۶۶، ۱۷۲، ۱۷۳، ۲۹۶، ۴۲۸، ۴۵۲، ۵۲۹، ۵۳۷، ۵۷۹.

۷۲. مغنسیا، یکی از کهنترین کتابخانه‌های ترکیه است که در شهر مغنسیا در ۴۲ کیلومتری از میر قرار دارد. فهرست کتب و رسالات خطی فارسی آن را نگارنده فراهم آورده و مرکز نشر دانشگاهی در ۱۳۶۶ به چاپ رسانده است، ش ۱۹، ۲۰، ۲۶، ۵۳، ۵۶، ۶۴، ۶۵، ۶۷، ۶۹، ۱۱۰، ۱۴۱، ۱۷۴، ۱۷۶، ۱۸۶، ۲۱۱، ۲۱۷، ۲۶۰، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۵، ۳۱۷، ۳۲۸، ۳۳۲، ۳۴۲، ۳۴۷، ۳۶۷، ۳۸۶، ۴۰۹، ۴۱۶، ۴۲۷، ۴۵۴، ۴۶۰، ۴۶۶، ۴۹۲، ۵۳۶، ۵۴۱، ۵۴۶، ۵۹۰، ۶۰۳.

۷۳. ملاچلیبی، کتابخانه‌ای که قاضی عسکر ملاچلیبی در ۹۹۸ تأسیس کرده است. کتابهای آن ابتدا به کتابخانه قلیچ علی پاشا و سپس در ۱۹۱۴ کتب موجود در آن کتابخانه به سلیمیّه و بالأخره در ۱۹۱۸ به سلیمانیه منتقل شده است، ش ۳۱۶، ۴۸۰.

۷۴. موزه آثار ترک و اسلامی، از موزه‌های استانبول در خیابان وطن همین شهر، ش ۹۰، ۱۲۴، ۲۰۷، ۲۹۰، ۳۰۳، ۴۶۸.

۷۵. موزه باستان‌شناسی، از موزه‌های استانبول است که نزدیک موزه طوپقاپی سرای و کلیسای ایاصوفیه واقع شده است، ش ۲۷، ۳۵، ۵۴، ۱۳۹، ۱۵۴، ۱۵۸، ۲۴۰، ۲۴۲، ۳۰۶، ۳۲۹، ۳۷۲، ۳۷۳، ۴۱۷، ۴۳۵، ۴۹۱.

۷۶. نافذپاشا، عبدالرحمن نافذپاشا ناظر مالی دوران سلطنت سلطان محمود ثانی و سلطان عبدالمجید بود و به مولویه انتساب داشت و در مولویخانه ینی قاپو دفن شده است. نافذپاشا در ۱۲۶۷ در مولویخانه ینی قاپو کتابخانه‌ای دایر کرد. مشایخ مولویه نیز تدریجاً به کتابخانه مزبور وقف کردند. در این کتابخانه ۱۳۳۵ جلد کتاب (۶۱۳)، جلد خطی و ۷۲۲ جلد

- چاپی)، ثبت شده است. در ۱۹۲۸ پس از تعطیل شدن خانقاهها، کتابهای آن به کتابخانه سلیمانیه برده شده است، ش ۴۱۲.
۷۷. نظیف پاشا، ظاهراً از کتابخانه‌های استانبول است، ش ۲۱۹، ۳۱۹، ۳۶۶، ۵۵۲.
۷۸. نکیده^۱، شهری است در شرق فونیّه و در جنوب غربی قیصریه، ظاهراً اسم اصلی آن نیکده بوده است، ش ۳۹۹.
۷۹. نور عثمانیه، کتابخانه‌ای است در استانبول که در جوار مسجدی به همین نام بنا شده است و از نظر کتب تاریخی فارسی ارزشمند است، ش ۳۸، ۵۹، ۷۲، ۸۴، ۱۰۲، ۱۲۱، ۱۹۵، ۲۳۱، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۸، ۲۸۱، ۲۹۱، ۳۳۸، ۳۶۹، ۳۷۱، ۴۴۹، ۴۷۱، ۴۷۹، ۴۸۱، ۵۱۴، ۵۲۶.
۸۰. نوشهر داماد ابراهیم پاشا، کتابخانه‌ای است که داماد ابراهیم پاشا در روستای خود - بعدها به همت وی به شهر بدل شد - بنا کرده است. در استانبول نیز ابراهیم پاشا کتابخانه‌ای ساخته است (→ داماد ابراهیم پاشا). در کتابخانه نوشهر ۱۳ جلد کتاب خطی فارسی موجود است که مشخصات آنها را نگارنده ثبت کرده است، ش ۱۲۲.
۸۱. ولی‌الدین افندی، کتابخانه‌ای است که فعلاً در کتابخانه بایزید استانبول در جوار چهارسوی صحافان استقرار دارد، ش ۱۶، ۱۵۰، ۱۹۲، ۱۹۶، ۲۰۸.
۸۲. ینی‌جامع، سلطان احمد ثالث در ۱۳۳۷ در آرامگاه ترخان والده سلطان کتابخانه‌ای ساخت، و در این کتابخانه جمعاً ۱۰۲۰۲ جلد کتاب نگهداری می‌شود که تنها یک جلد آن چاپی است. این کتابها در ۱۹۲۸ به کتابخانه سلیمانیه منتقل شده است، ش ۷۷، ۱۰۳.
۸۳. یوسف آغا، در کتابخانه سلیمانیه و حاوی ۳۷۷ جلد کتاب است که فقط ۵ جلد آن چاپی است، ش ۳۹، ۱۱۵، ۱۱۶، ۳۱۳، ۳۳۵، ۳۹۷، ۵۰۸.

۵۸۰، ۵۵۱، ۵۲۱

کتابها و رساله‌هایی که مؤلف آنها معلوم نیست: ش ۱۷، ۱۸، ۴۱، ۴۸، ۵۷،
 ۷۴، ۷۸ تا ۸۱، ۸۵، ۱۲۰، ۱۴۳، ۱۴۶ تا ۱۴۹، ۱۹۷، ۲۰۱، ۲۰۴، ۲۱۹،
 ۲۲۰، ۲۲۵، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۷، ۳۰۵، ۳۱۸، ۳۲۸، ۳۴۷،
 ۳۵۱، ۳۵۹، ۳۶۷، ۳۶۹، ۳۷۸، ۳۹۷ تا ۳۹۹، ۴۰۱ تا ۴۰۶، ۴۰۹، ۴۲۱،
 ۴۲۵، ۴۶۷، ۴۷۰، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۴، ۵۴۱، ۵۴۶، ۵۵۰،
 ۵۵۵، ۵۸۹، ۵۹۱، ۶۱۶، ۶۲۰.

منتشر می شود

تحقیقات اسلامی

یادنامه دکتر عباس زریاب

